

Z ÚCTY K HABSBURSKÉMU DOMU

Portréty vládnoucí dynastie z mobiliárních fondů v Plzeňském kraji

Portréty panovníků a jejich rodin jsou nedílnou součástí zámeckých interiérů. Šlechtické rodiny se přitom mnohdy nespokojily s jedinou verzí portrétu téže osoby, ale vlastnily jich rovnou několik, často i na témže sídle. Portréty také nebyly svým umístěním omezeny jen na reprezentační sály a obrazárny, ale podílely se na výzdobě většiny místností obývaných jejich aristokratickými majiteli.

Šlechta na panském sídle pobývala v částech, které k tomu byly přímo navrženy. Z Itálie se už od poloviny 15. století postupně šířily nové zvyklosti uspořádání aristokratických domácností, mimo jiné pod vlivem spisu o architektuře z pera Francesca di Giorgia, malíře, sochaře a architekta, který se zamýšlel právě také nad významem rozvržení interiérů. V řazení a provedení místností se začala jasněji

oddělovat reprezentační funkce od soukromí, a s rozlehlými sály určenými pro společenské příležitosti tak od 16. století obvykle sousedily menší oddělené prostory, tzv. apartmány, určené pro majitele a jeho rodinu.

Stavebním oddělením provozních místností i soukromých pokojů se postupně utvářel princip tzv. *piana nobile* – tedy vznešeného, reprezentativního prvního patra s náležitým architektonickým řešením a výzdobou. Právě výzdoba hrála při zařizování *piana nobile* významnou úlohu: dávat jednoznačně najevo výlučné postavení majitele. Stěny pokrývala výmalba, tapety různých druhů, textilie a závěsy, tzv. špalíry, nebo obrazy. Portréty předků odkazovaly na starobylost, portréty vládnoucí dynastie pak demonstrovaly loajalitu.

Pracovna Ludvíka (Louise) Lichtenštejna, po roce 1850, klášter Kladruby, inv. č. KL3331

Zámecký salón, po roce 1850, klášter Kladruby, inv. č. KL3006

Zámecký salón, rok 1883, klášter Kladruby, inv. č. KL730

V případě panovníků nebyly tyto portréty vždy oficiální, objevovali se například i ve scénách významných událostí, na alegorických námětech nebo portrétech osobnějšího charakteru. Pořízení takového reprezentativního obrazu bylo v každém případě nákladnou záležitostí a nezdá se, že stávalo, že portréty byly zahrnuty do tzv. fideikomisu, tedy souboru majetku pevně svázaného s určitým rodem. Fideikomis představoval formu svěření, která měla ochránit šlechtický rod před zchudnutím – takový majetek dědil nejstarší ze synů a ostatním dědicům byly vypláceny důchody.

Movité vybavení přitom nemuselo být pevně spjato s konkrétním interiérem nebo zámkem. Byly situace, kdy se mobiliář stěhoval, a to někdy i jen dočasně kvůli určité společenské události. Stejně tak se převážely i obrazy.

S vynálezem tisku a později fotografie se začaly objevovat i portréty provedené těmito technikami. Už v 17. století se vydávaly tištěné portréty panovníků a významných osobností, některé samostatně, jiné jako součást historických děl, např. rozsáhlého *Theatrum Europaeum* vydávaného v letech 1633 až 1738. Rytiny, umělecky dobře provedené, ale méně nákladné, se nechávaly zarámovat a doplňovaly interiéry podobně jako malby.

V 19. století se rozšířil sortiment podobizen i na médium fotografie. Kupříkladu na rakouském dvoře bylo možné u dvorských fotografů zakoupit snímky, na nichž se císařská rodina nechávala oficiálně zachytit, ale fotografie získávaly popularitu i jinde – s velkou oblibou se nechávala fotografovat například i anglická královna Viktorie se svým manželem, princem Albertem.

Pracovna Františka I., 1800 až 1820, klášter Kladruby, inv. č. KL3199

ÚMRTNÍ KOMNATA CÍSAŘE A KRÁLE FRANTIŠKA JOSEFA I. V ŠCHÖNBRUNŇ, 22. LISTOPADU 1916.
STERBEGEMACH DES KAISERS UND KONIGS FRANZ JOSEF I. IN SCHÖNBRUNN, 22. NOVEMBER 1916.

Fotografie se rámovaly samostatně nebo do kompletů, kde se tematicky doplňovaly, a aristokraté takové snímky rádi zařazovali také do svých fotografických alb, která jsou dodnes součástí některých mobiliárních fondů. Na západě Čech jsou v mobiliárních fondech památkových objektů panovnické portréty zastoupeny všemi zmíněnými příklady – obrazy, tisky i fotografiemi. Některé z nich jsme se vám rozhodli blíže představit – včetně těch, které nejsou zatím v prohlídkových trasách prezentovány. Pro zasazení do historického kontextu najdete u jednotlivých osobností stručné medailonky a vybrané zajímavosti zaměřené na jejich vztah k západním Čechám.

Místnost skonu císaře Františka Josefa I., 1916, klášter Kladruby, inv. č. KL4019

Rudolf II. (* 1552 – † 1612)

Rudolf II. je výrazněji vnímaná postava habsburského rodu, která svou komplikovaností a řadou intelektuálních zálib podněcovala a stále podněcuje fantazii spisovatelů a filmařů. Jeho politika byla spíše smírlivá, často se uchyloval ke kompromisům a rád řešení problémů odkládal.

Západní Čechy císař osobně znal, pro řadu zdejších měst vydal velké množství listin a několikrát osobně navštívil také Plzeň. Patrně nejznámější je jeho plzeňský pobyt od září 1599 do června 1600, kdy se do města uchýlil během řádění morové epidemie v Praze. Krajem také projížděl cestou do Řezna na říšský sněm v roce 1594 a v Plzni si udělal krátké přestávky cestou tam i zpět. Město Plzeň od něj opakovaně obdrželo různá opatření pro podporu katolického náboženství a měšťanům rovněž dovolil pořádání třetího výročního trhu. Byl jim ostatně velmi zavázán – Plzeňští byli jedni z jeho mnoha věřitelů. V roce 1606 si zde nechal zakoupit dva domy, jejichž sloučením vznikl tzv. Císařský dům. Žádný z Habsburků jej ale nikdy nevyužíval.

Řada sídel v západních Čechách v „rudolfínské době“ patřila jiným majitelům než po třicetileté válce, což je jistě jedním z důvodů, proč se Rudolfova podoba v západočeských mobiliářích dochovala zřídkavě, a to jen prostřednictvím rytin jako v případě ukázky ze zámku Dolní Břežany (dnesse rytina nachází v mobiliáři hradu Švihov a v současné době není vystavena).

RODOLFO SECONDO AUGUSTISSIMO
IMPERATOR DE ROMANI &

Ferdinand II. Štýrský

(* 1578 – † 1637)

Ferdinand II., bratranec a nástupce Matyáše II., je spojen s počátkem třicetileté války a je známý jako pevný stoupenec katolictví a protireformace. Jako přední povinnost panovníka chápal především deklaraci vlastní zbožnosti a ochranu poddaných před kacířstvím. Po porážce českého stavovského povstání na Bílé hoře v roce 1620, kterou byla ukončena vláda zvoleného českého „zimního krále“ Fridricha Falckého, Ferdinand upevnil svou moc tvrdými kroky. Roku 1621 nechal na Staroměstském náměstí popravit sedmadvacet zástupců šlechty a měšťanstva jako výstrahu vzbouřencům a zahájil rekatolizaci českých zemí. Na vojenském poli vložil na řadu let důvěru do svého generála Albrechta z Valdštejna, kterému byl schopen leccos odpustit – ať už šlo o mocenské ambice, hromadění majetku nebo údajné intriky, které ohrožovaly pozici císaře – nakonec však ale k násilnému odstranění Valdštejna přikročil.

Ferdinand II. rád navštěvoval Čechy, především se svou druhou ženou Eleanorou Gonzaga. V Plzni se císař zastavil v letech 1623 a 1634 cestou na říšský sněm v Řezně. Při první příležitosti ho měšťané informovali o škodách vzniklých Mansfeldovou posádkou, při druhé návštěvě zhlédl také přehlídku vyzbrojené měšťanské mládeže. V roce 1627 zlatou bulou zajistil Plzni potvrzení řady práv, ale tzv. Císařského domu pořízeného z příkazu Rudolfa II. se zbavil a postoupil jej hraběti Maxmiliánovi Trautmannsdorfovi.

Ferdinandovy portréty nepatří k těm častým, ale v roce 2010 byl zakoupen velmi kvalitní portrét pro připravovanou prohlídkovou trasu zámku Červené Poříčí.

Josef I. Habsburský
(* 1678 – † 1711)

Vláda Josefa I. byla poměrně krátká. Šlo o velmi vzdělaného člověka (hovořil celkem sedmi jazyky včetně češtiny) a racionálního a reformám nakloněného politika. Snažil se o pozvednutí hospodářství a obchodu, čímž se dotkl i českých zemí, které v té době už platily za nejrozvinutější část rakouského soustátí. Nechal vydat nový trestní zákoník psaný německy i česky, zvaný Josefina.

Čechy navštívil v roce 1702, při té příležitosti přijel do Prahy a zhlédl Palladium ve Staré Boleslavi. Přímou západní Čechy osobně příliš neovlivnil – roku 1707 potvrdil Karlovým Varům jejich postavení svobodného královského města, v roce 1708 souhlasil s žádostí hraběnky Kateřiny Vratislavové z Mitrovic o povolení založit v Plzni klášter dominikánek a jeho pravděpodobně posledním aktem spojeným se západem Čech bylo potvrzení artikulí plzeňského ovčáckého spolku v roce 1709. Více do života na západě Čech zasáhl Josefův předchůdce na císařském trůně Leopold I., který se přiklonil na stranu vrchnosti ve slavném selském povstání domažlických Chodů v letech 1692 až 1693.

Portrét Josefa I. z mobiliáře hradu Švihov byl proveden v době oblíbeném oválném tvaru a aktuálně není veřejně prezentován.

Karel VI. (* 1685 – † 1740)

Karel VI. patřil k uměnilovným příslušníkům habsburského rodu s jazykovým a hudebním nadáním. Za jeho vlády došlo k úplnému vytlačení osmanských Turků z Uher a sjednocení maďarských oblastí pod habsburskou vládou. Prosadil tzv. pragmatickou sankci, která umožnila nástupnictví jeho přímých potomků i v ženské linii. Za jeho vlády prošla všemi spravovanými zeměmi další vlna rekatolizace, protože sám Karel VI. byl velmi zbožný a věrný katolík.

V roce 1713 potvrdil Plzni všechna její privilegia a povolil městské radě vykupovat statky odkázané kostelům. Podobně v roce 1732 potvrdil plzeňskému cechu řezníků jejich stanovy přijaté už v roce 1508. Další jeho zásah na západě Čech se týkal Mnichova u Teplé, kterým měla podle jeho vůle procházet obchodní cesta z Prahy do Chebu. V roce 1730 pak povýšil Nepomuk na město. Osobně byl v Čechách pravděpodobně čtyřikrát, přičemž poslední z těchto cest, uskutečněná v roce 1732, vedla do Karlových Varů, kde se setkal s pruským králem Bedřichem Vilémem I.

V západočeských mobiliářích najdeme jeho podobiznu například v mobiliárním fondu kláštera v Kladrubech. Grafický list s Karlovým portrétem patří k nevystavovaným položkám a v současnosti je uložen v depozitáři.

CARL VI.

Bruder des Kaisers Joseph I. geboren d. 1 October 1685, Erzherzog von Oesterreich, wurde König von Spanien am 12 September 1705 gekrönt als römischer Kaiser am 22 Decbr. 1711 und als König von Ungarn am 22 May 1712, starb den 20 October 1740.

Herzog Johann von Gustav Stamm

Wien bei A. Berka 5 C 1 in Comm.

Marie Terezie

(* 1717 – † 1780)

Nárok mladé panovnice Marie Terezie na habsburský trůn zpochybnily hned v úvodu její vlády sousední Prusko a Francie, což vedlo ke dvěma celoevropským konfliktům: válce o rakouské dědictví a sedmileté válce. Po jejich ukončení prosadila panovnice řadu reforem označovaných jako tereziánské, jejichž součástí bylo například i zavedení povinné školní docházky, domovní číslování nebo vznik tereziánských katastrů. I přes podporu podnikání a pozemkovou reformu čelila Marie Terezie bouřím poddaných – například velkému východočeskému selskému povstání v roce 1775.

Marie Terezie se ve vztahu k západním Čechám projevila především svými protižidovskými zásahy. V roce 1745 obvinila židovské obyvatele z kolaborace s Pruskem a následně zakázala jejich přenocování ve městech včetně Plzně. Tento výnos platil až do roku 1748, kdy byl zmírněn, ale nově spojen s vybíráním speciálního poplatku. Od roku 1760 městská rada netrvala na povinném označení židovských obyvatel, ale nařízení císařovny o dva roky později tuto povinnost v kraji obnovilo. Plzeň se zapojila také do války o rakouské dědictví. V roce 1741 byla plzeňská děla odvezena na obranu Prahy. Zbraně, pocházející ještě z dob Ferdinanda II., ale pro měšťany měly hodnotu památek a podařilo se jim je z tohoto důvodu vyreklamovat, tedy osvobodit od vojenské akvizice. V roce 1770 Marie Terezie potvrdila Plzni kompletní privilegia svého otce Karla VI. V šedesátých letech 18. století se panovnice zasadila o průzkum léčivých pramenů v místě pozdějších Mariánských Lázní.

Méně formální portrét panovnice můžete zhlédnout na prohlídkové trase zámku Kozel.

František I. Štěpán Lotrinský
(* 1708 – † 1765)

František I. Štěpán Lotrinský, spoluvladař své ženy a od roku 1745 římský císař, se s oblibou věnoval rozvoji obchodu a hospodářství. Finančním záležitostem své doby rozuměl natolik, že mu Marie Terezie v roce 1763 plně přenechala finanční správu země. Zakládal manufaktury na různé zboží jako na fajáns v Holíči nebo na bavlněný textil. Napřímo vlastnil například moravské panství Hodonín. Jeho přímý vztah k západu Čech se nepodařilo doložit. Vyskytuje se ale na četných portrétech pořizovaných do páru s císařovnou Marií Terezií – jako je tento, zakoupený v roce 2008 pro instalaci na zámku v Červeném Poříčí.

Josef II. (* 1741 – † 1790)

Josef II. patřil k panovníkům oblíbeným mezi prostými obyvateli. Pokračoval v započatých reformách své matky, které ještě zintenzivnil. Zrušil nevolnictví a umožnil náboženskou svobodu. Jeho reformy byly pragmatické, někdy však i uspěchané a výrazně proměnily život v celém soustátí. Nenechal se však nikdy korunovat českým králem, protože to pro své postavení nepovažoval za zásadní. Usiloval o centralizaci a z toho důvodu požadoval němčinu jako úřední řeč. Stěhování poddaných do měst však zvýšilo povědomí o národních jazycích a paradoxně tak připravilo půdu pro nástup národního obrození.

V rámci inspekční cesty po Čechách navštívil císař v roce 1774 dvakrát Plzeň. V rámci reformy v roce 1776 došlo k rozšíření místní školy na „německou hlavní školu“, ale také k zavedení povinné němčiny ve druhé třídě. Žáci do té doby používali během výuky češtinu. Podobně se centralizační politika odrazila i v úředních dokumentech – v těch se v Plzni do té doby dlouho používala čeština. Odňal městu také některá privilegia jako například osvobození od ubytování vojska nebo osvobození od všech cel. Plzně se také dotklo rušení ženských řádů – v roce 1782 odmítly plzeňské dominikánky přejít do řádu voršilek a zabývat se výchovou dětí, proto raději z kláštera i města odešly. Bývalý klášter město odkoupilo a umístilo do něj gymnásium, dnes je vědeckou knihovnou. V roce 1785 tak dopadli i plzeňští dominikáni. Další kláštery, kterých se dotklo rušení, se nacházely v Chotěšově (premonstrátky), Kladrubech (benediktini) a Plasích (cisterciáci). V kraji tak zůstal jen klášter premonstrátů v Teplé.

Reprezentativní podobiznu Josefa II. pocházející původně ze zámku Liteň odeslala v době zestátnění Národní kulturní komise do mobiláře hradu Švihov a je zde uložen v depozitáři.

Leopold II. (* 1747 – † 1792)

Leopold II. patřil k osvíceneckým panovníkům stejně jako jeho bratr a předchůdce. První reformy zavedl jako velkovévoda v Toskánsku, ale oproti Rakousku si zde počínal obezřetně a novinky přicházely postupně. Čelil mnoha výzvám – ukončil tažení proti Turkům na Balkáně i povstání v Nizozemí a spojil se s Pruskem proti revoluční Francii.

Pro české země znamenal příchod Leopolda II. pokračování pozitivních změn. Do Prahy se vrátily svatováclavské klenoty jako symbol země, Leopold se nechal v Praze korunovat českým králem a při příležitosti jeho pražského pobytu se uskutečnila například první průmyslová výstava v Klementinu.

Portrét Leopolda II. vlastnili na západě Čech například Trauttmansdorfové na svém tehdejší sídle v Horšovském Týně, kde se na prohlídkové trase nachází dodnes.

František I. Rakouský

(* 1768 – † 1835)

Císař František stál v evropské politice proti Napoleonovi Bonaparte. Napoleonovo vojsko ho také několikrát donutilo opustit Vídeň a odcestovat do Uher i s rodinou. Po prohrané bitvě u Slavkova byl nucen zrušit hodnost římského císaře a prohlásil se za císaře „jen“ habsburského soustátí. Přišel o řadu území a vrámci sňatkové politiky kancléře Metternicha se Františkova dcera Marie Luísa stala Napoleonovou manželkou. Vliv některých císařových rozhodnutí a zákonů přetrvával hluboko do 20. století, ač s řadou novelizací, jako například Všeobecný občanský zákoník zrušený u nás až v roce 1950.

V roce 1804 město Plzeň okázale slavilo prohlášení rakouských zemí císařstvím v čele s Františkem I. V červenci 1812 byl císař v západních Čechách na inspekci a jedním z míst, kde přenocoval, byla Plzeň, konkrétně Guldenerovský dům. V roce 1820 pak přijel na další návštěvu a v roce 1833 zde byl i s císařovnou Karolinou Bavorskou. Navštívil zde i nově zbudované kasárny pro 35. pěší pluk, které měšťané vystavěli ze svého, aby vojáky nemuseli ubytovávat ve vlastních domech. Z této návštěvy se dochoval rozsáhlý popis v Sedláčkově spisu Paměti Plzeňské, kde se například zmiňuje, že císař v kasárnách „ochutnal vojenský chleba“. Po císaři Františkovi I. jsou na západě Čech pojmenovány Františkovy Lázně a Františkův pramen, nejznámější vývěr zdejší kyselky. Jeho třetí žena, Marie Ludovika Beatrix z Modeny, často navštěvovala lázně v Teplicích a jeho vnuk Napoleon František, vévoda Zákupský zvaný Orlík, v západních Čechách vlastnil zámek v Červeném Poříčí.

Podobiznu Františka I. si pořídili na západě Čech například Trauttmansdorfové na svůj tehdejší zámek v Horšovském Týně, v jehož mobiliáři zůstal a kde se také vystavuje.

Ferdinand V. Dobrotivý

(* 1793 – † 1875)

Ferdinand V. byl posledním korunovaným českým králem. Vzhledem ke svým celkovým nedostatkům daným zdravotními problémy za něj fakticky vykonávala moc státní rada a kancléř Metternich. Především jej sužovala epilepsie, jejíž záchvat mu ztížil i průběh korunovačních oslav v Praze. Poddaní jej ale měli rádi. V roce 1848 byl donucen abdikovat a zbytek svého života prožil v Praze a na zámcích Ploskovice a Zákupy, kam za ním přijížděli příbuzní.

Ferdinand V. navštívil západní Čechy jen jednou, a to počátkem své vlády v roce 1835, kdy pro jeho potěchu měšťané v Plzni inscenovali „selskou svatbu“ v plzeňských krojích. Když pak v roce 1848 povolil císař zřízení národních gard, Plzeňští hned začlenili své ostroštelce do nové národní stráže. V roce 1842 také vydal listinu pro západočeský Bochov, kterému potvrdil konání dobytčího trhu.

Podoba Ferdinanda V. je zachycena na akvarelu ze zámku Kozel, kde si ho můžete v současné době prohlédnout.

František Josef I.

(* 1830 – † 1916)

Císař František Josef přešel postupně od absolutistické vlády ke konstituční monarchii. Ač se jednalo zprvu o velmi konzervativního vládce, byl postupně okolnostmi nucen k politickým kompromisům. Nastoupil na trůn v revolučním roce 1848. Už od počátku vlády řešil problémy soužití několika národností v jediném státním celku, ekonomické problémy a nové politické názory včetně anarchistických hnutí. Závěr jeho vlády pak poznamenalo rozpoutání první světové války, kterou si sice on sám nepřál, ale vyšel vstříc požadavkům svých poradců. Vládl nepřetržitě po 68 let, což ho řadí k nejdéle panujícím korunovaným hlavám v historii.

František Josef pobýval na západě Čech v roce 1885. Byl ubytován v Plzni a v okolí Rokycan sledoval rozsáhlé vojenské manévry. V roce 1904 jel do Mariánských Lázní a v roce 1905 vykonal inspekci v plzeňské zbrojovce ve Škodových závodech.

Podobu Františka Josefa I. máme v mobiliářích dochovanou na řadě příkladů včetně fotografií. Grafický list z mobiliárního fondu v Kladrubech ho zachycuje méně formálně, jako lovce. Lov patřil k oblíbeným koníčkům většiny mužských příslušníků rodu Habsburků a zde jako předloha zřejmě posloužila fotografie. Grafika se aktuálně nevystavuje.

FRANZ JOSEPH I.

K. H. Schönbauer del.

Z ÚCTY K HABSBURSKÉMU DOMU

Portréty vládnoucí dynastie z mobiliárních fondů v Plzeňském kraji

PO STOPÁCH
ŠLEHTICKÝCH
RODŮ

ENTWURFEN VOM VERLEGER UND HERAUSGEBER JAKOB ERHARDSON.

reproduced by permission.

© 1881 by the publisher.

Gedenkblatt an die hohe Vermählung im Jahre 1881

Seiner Kaiserlichen Königlichen Hoheit des KRONPRINZEN RUDOLF von Oesterreich
mit Ihrer Königlichen Hoheit der PRINZESSIN STEPHANIE von Belgien.

Feuille commémorative de la celebration du mariage en l'année 1881

de Son Altesse Imperiale et ROYALE RODOLPHE PRINCE hereditaire d'Autriche
avec Son Altesse Royale la PRINCESS STEPHANIE de Belgique.

Svatba Korunního prince Rudolfa a Štěpánky Belgické, rok 1881, klášter Kladruby, inv. č. KL3148

Literatura

Bůžek, Václav – Smíšek, Rostislav (eds.): *Habsburkové 1526–1740*, Praha 2017.
Cerman, Ivo (ed.): *Habsburkové 1740–1918*, Praha 2016.
Heller, Lynne – Vocelka, Karl: *Život Habsburků – Kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012.
Kumpera, Jan: *Osobnosti a západní Čechy*, Plzeň 2005.
Lukášová, Eva: *Zámecké interiéry – Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století*, Praha 2015.
Martinovský, Ivan a kol.: *Dějiny Plzně v datech*, Plzeň 2004.

Autoři výstavy

Mgr. Veronika Pilná, Ph.D. (texty), MgA. Radovan Kodera, Ph.D. (fotografie)
Redakce, jazykové korektury: Mgr. Zuzana Kořínková, Mgr. Karel Matásek
Sazba, grafická úprava: MgA. Ing. arch. Zuzana Zbořilová

Výstava vznikla v rámci projektu NPÚ Habsburský rok.